

MARCIN KOCZAN
Wrocław
ORCID: 0000-0002-8039-6820

Niemiecko-rosyjska współpraca gazowa

Od strategicznego partnerstwa do gorzkiego rozczarowania

Wprowadzenie

Inwazja rosyjska na Ukrainę w 2022 r. będzie miała daleko idące konsekwencje na bardzo wielu płaszczyznach, od przemodelowania relacji gospodarczych do możliwej deglobalizacji i tworzenia zrębów nowego ładu światowego. Z tego punktu widzenia możemy zgodzić się z kanclerzem Olafem Scholzem, że Europa i Niemcy znalazły się w punkcie zwrotnym. Budowane od dekad strategiczne partnerstwo rosyjsko-niemieckie zostało zakwestionowane. Niemcy przechodzą przez trudny okres przemodelowania polityki energetycznej, zmiany kierunków dostaw gazu i weryfikacji tempa transformacji energetycznej.

Autor stara się odpowiedzieć na pytanie, jak znaczącym dostawcą gazu ziemnego na rynek europejski była Rosja przed 2022 r.? Czy i z jakich powodów Niemcy budowały strategiczne partnerstwo w sektorze gazowym z Rosją? Jakie są konsekwencje rosyjskich działań dla niemieckiego sektora gazowego? Czy odejście od strategicznego partnerstwa z Rosją w sektorze energetycznym będzie miało trwały charakter? Podstawową metodą badawczą przyjętą w artykule jest krytyczna analiza zgromadzonych materiałów, uzupełniona metodą prognozowania, metodą porównawczą i analizy systemowej.

Z uwagi na fakt, że opisywane zagadnienie dotyczy w dużej mierze wydarzeń z nieodległej przeszłości, brak jest wystarczającej liczby artykułów naukowych, które odnosiłyby się do poruszanych w niniejszym tekście kwestii. Artykuł jest próbą zmiany tego stanu rzeczy i głosem w dyskusji nad rewizją niemieckiej polityki współpracy z Rosją w sektorze gazowym.

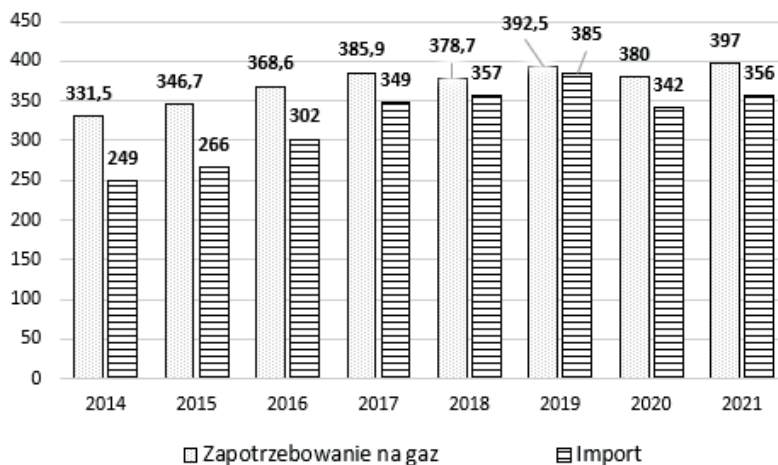
Strategiczne partnerstwo

Zapotrzebowanie na gaz ziemny w Unii Europejskiej znacząco rosło w latach 2014 – 2021, od 331,5 mld m³ do 397 mld m³ rocznie (zob. wykres 1). Między rokiem 2014 a 2019 import gazu do państw UE wzrósł o blisko 55% (z 249 mld m³ do 385 mld m³). W 2019 r. państwa unijne zanotowały szczyt importu gazu, który osiągnął poziom 385 mld m³. W następnych dwóch latach nastąpił wyraźny spadek zapotrzebowania związany ze skutkami pandemii Covid-19. W 2020 r. UE importowała 342 mld m³ gazu, ale już w następnym roku zaobserwowano wyraźne odbicie do poziomu 356 mld m³. Z punktu widzenia bezpieczeństwa energetycznego UE odnotowano negatywny trend w relacji między zapotrzebowaniem na gaz a jego importem. Jeżeli w 2014 r. import gazu ziemnego do państw unijnych pokrywał 75% zapotrzebowania, to w 2021 r. już niemal 90%. To w istotny sposób wpływało na zależność UE od importu, zwiększało ryzyko zakłóceń w dostawach (niekoniecznie z przyczyn intencjonalnych np. z powodu katastrof naturalnych lub przyczyn technicznych), rosły także wydatki na zakup surowca od dostawców zewnętrznych. Wzrost zapotrzebowania na gaz wynikał częściowo z założeń unijnej polityki klimatyczno-energetycznej, która jako długoterminowy cel przyjęła odchodzenie od używania węgla na rzecz odnawialnych źródeł energii. Gaz w tym procesie miał pełnić istotną rolę paliwa przejściowego, znacząco mniej emisyjnego niż węgiel. Jednocześnie źródła wytwórcze oparte na spalaniu gazu dobrze nadają się do wspierania mniej przewidywalnych źródeł pogodozależnych. Wzrost zapotrzebowania był w coraz większym stopniu pokrywany z importu, co wynikało przede wszystkim ze spadku produkcji własnej, głównie w Niderlandach¹ i w Wielkiej Brytanii.

Od wielu lat Rosja jest kluczowym dostawcą węglowodorów na unijny rynek. W 2014 r. państwa unijne importowały z Rosji 125 mld m³ gazu ziemnego, co stanowiło 50% całego importu tego surowca do UE (zob. wykres 2). Najwyższy udział rosyjskiego gazu w imporcie do UE odnotowano w 2016 r. – 55%, co było równoznaczne z dostarczeniem na unijny rynek 166 mld m³. Mimo że udział rosyjskiego gazu w imporcie spadał przed kolejne lata, to wolumen rosyjskich dostaw rósł osiągając w 2017 r. 182 mld m³, w roku następnym 185 mld m³, aby w 2019 r. osiągnąć pik na poziomie 186 mld m³ rocznie. Znaczący spadek poziomu dostaw w 2020 r. wynikał przede wszystkim ze skutków pandemii Covid-19 i znaczącego obniżenia zapotrzebowania na surowce energetyczne.

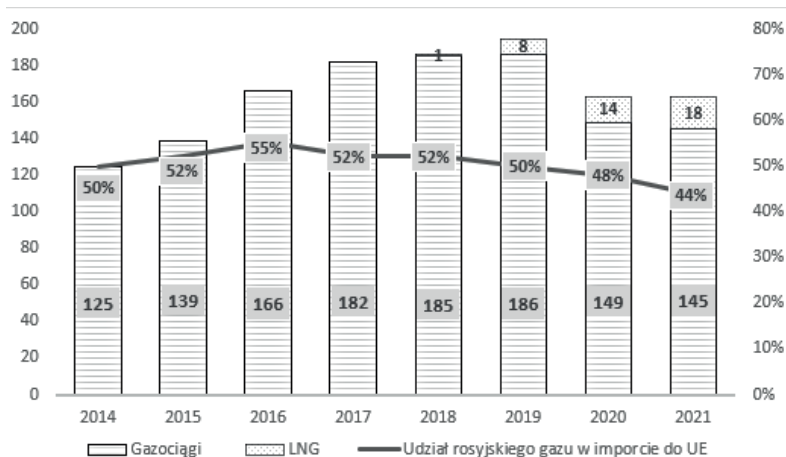
¹ Groningen – decyzja rządu o zakończeniu eksploatacji w październiku 2023.

Wykres 1

Zapotrzebowanie na gaz ziemny i jego import do UE w latach 2014 – 2021 w mld/m³

Źródło: opracowanie własne na podstawie: 1. Dane dotyczące zapotrzebowania na gaz: *Natural gas consumption in the European Union from 1998 to 2022 (in billion cubic meters)* <https://www.statista.com/statistics/265406/natural-gas-consumption-in-the-eu-in-cubic-meters/> (dostęp 20.06.2024 r.) 2. Dane dotyczące importu gazu: Sienkiewicz M., Nowakowski R., Tarnacka K., Turowski P., Bartoszewski J., Mikulska A., 2022: 26.

Wykres 2

Import rosyjskiego gazu ziemnego do UE w latach 2014-2021 w mld/m³

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sienkiewicz M., Nowakowski R., Tarnacka K., Turowski P., Bartoszewski J., Mikulska A., 2022: 36.

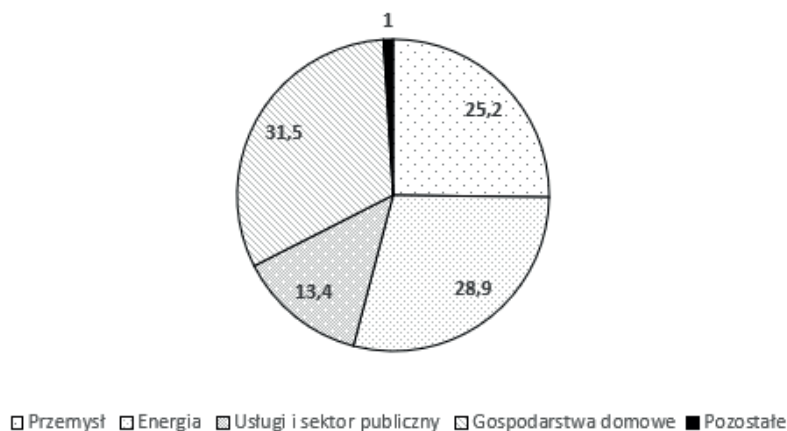
Za Kamilem Lipińskim można wskazać cztery główne czynniki, które miały wpływ na wzrost zależności od dostaw rosyjskiego gazu latach 2014-2021 (Lipiński 2023: 9):

1. 19% wzrost konsumpcji gazu ziemnego w UE,
2. 50% spadek wydobycia gazu w państwach unijnych,
3. zbyt wolny rozwój możliwości pozyskiwania gazu z innych źródeł niż Rosja,
4. brak wdrożenia porozumień dotyczących wzajemnego wsparcia państw członkowskich w przypadku ograniczenia dostaw surowca (zawarcie jedynie 2 z 34 wymaganych porozumień).

Największym konsumentem gazu w Europie jest Republika Federalna Niemiec. Z uwagi na relatywnie niską produkcję własną zmuszona jest do importu znaczących ilości surowca. W 2022 r. Niemcy sprowadzili 87,7 mld m³ surowca (dla porównania Włochy 72,6 mld m³, a Francja 55,4 mld m³) (*Natural gas*). Przed 2021 r. poziom uzależnienia Niemiec od dostaw rosyjskiego gazu wahał się między 50% a 60% (Sienkiewicz, Nowakowski, Tarnacka i in. 2022: 61). Najwięcej gazu ziemnego – 31,5% zużywają w Niemczech gospodarstwa domowe (zob. wykres 3). Istotną część wykorzystuje się do wytworzenia energii i w procesach przemysłowych.

Wykres 3

Struktura zużycia gazu w Niemczech z podziałem na sektory (2021)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Commission Staff Working Document, 2023 Country Report-Germany, Brussels, 24.05.2023, SWD(2023) 605 final, s. 43.

Współpraca niemiecko-rosyjska w zakresie surowców energetycznych wpisywała się w szerszy kontekst polityki wschodniej RFN, stawiający Rosję na pierwszym miejscu (podejście *Russia First*) i tworzenie strategicznego

partnerstwa (Cziomer 2009: 164-171). W umowie koalicyjnej między CDU/CSU a SPD z listopada 2005 r. można było przeczytać „Niemcy mają szczególny interes w tym, aby trudną modernizację tego kraju wspierać poprzez wzmocnioną współpracę polityczną, gospodarczą i społeczną. (...) Chcemy rozbudować handel oraz utworzyć długofalowe partnerstwo energetyczne bez jednostronnego uzależnienia się od Rosji” (Cziomer 2009: 165). Było to realizowanie tzw. polityki *Wandel durch Handel*, która miała na celu, poprzez budowanie współzależności gospodarczych, pozytywnie wpływać na modernizację i transformację Rosji. Do lutego 2022 r., kiedy rosyjskie wojska zaatakowały Ukrainę, mieliśmy do czynienia z kontynuowaniem polityki tworzenia strategicznego partnerstwa niemiecko-rosyjskiego² mimo zmieniającej się sytuacji geopolitycznej³. Pomimo, że oczywistym był intencjonalny charakter działań podejmowanych przez Rosję, aby wywołać kryzys energetyczny w UE w 2021 r. (Koczan 2023: 235-247), część niemieckich elit próbowała oddzielić uruchomienie gazociągu *Nord Stream 2* od agresywnych działań Rosji wobec Ukrainy na krótko przed rozpoczęciem gorącej fazy konfliktu w lutym 2022 r. (Kwiatkowska 2022).

W zakresie polityki energetycznej można wskazać kilka istotnych powodów rozwijania strategicznego partnerstwa z Rosją jako konsensusu większości niemieckich elit polityczno-gospodarczych:

1. Przyjęty przez RFN model transformacji energetycznej (polegający na odchodzeniu od wykorzystywania węgla (Kędziński 2022a) w energetyce i ciepłownictwie zarówno indywidualnym, jak i systemowym, rezygnacja z energetyki atomowej, rozwój źródeł pogodozależnych) wymagał stabilnych dostaw gazu w konkurencyjnej cenie przez kolejne dekady.
2. Niemcy próbowały korzystać z renty geograficznej i stać się regionalnym hubem gazowym (centrum handlu i dystrybucji gazu ziemnego). Jest to jeden z kluczowych celów polityki energetycznej realizowanej przez ostatnie lata przez niemieckie władze (Reszel 2017: 87-93). Do realizacji tego celu niezbędne było zapewnienie, stabilnych i konkurencyjnych cenowo, dostaw gazu w ilościach przekraczających własne zapotrzebowanie.

² Chodzi np. o wspólnie realizowane projekty budowy magistral gazowych: *Nord Stream 1* i *Nord Stream 2*; oddawanie rosyjskim firmom zarządu nad elementami infrastruktury krytycznej tj. magazynami gazu; przejęcie pakietu większościowego w rafinerii Schwedt przez rosyjską spółkę *Rosneft* itp.

³ Chodzi np. o wojnę rosyjsko-gruzińską w kwietniu 2008 r.; aneksje Krymu 2014 i destabilizację wschodniej Ukrainy; pogłębiający się proces uzależnienia Białorusi; wpływy rosyjskich służb na sytuację polityczną w poszczególnych państwach UE i wyniki wyborów.

3. Niemcy zużywają duże ilości gazu (najwięcej w UE). Przy braku własnych źródeł zmuszeni są importować surowiec. Rosja stała się dominującym eksporterem gazu na niemiecki rynek między innymi z uwagi na wyczerpywanie się źródeł holenderskich.
4. Niemiecki przemysł zużywa duże ilości gazu (zob. wykres 3), w tym najwięcej (ponad 35%) przemysł chemiczny i petrochemiczny (Commission: 13). Dostęp do taniego rosyjskiego gazu postrzegany był jako przewaga konkurencyjna niemieckiej gospodarki.
5. Próbowano stworzyć współzależność importowo-eksportową, w której Niemcom będzie zależało na wywiązywaniu się ze zobowiązań (odbieranie surowca, regulowanie zobowiązań finansowych) tak jak stronie rosyjskiej (dostarczanie zakontraktowanych ilości surowca bez opóźnień). Temu celowi służyło tworzenie wzajemnych powiązań biznesowych⁴. Była to konsekwentnie realizowana wieloletnia strategia, także w interesie Niemiec, którym zależało na tworzeniu stabilnych, obopólnie korzystnych relacji gospodarczych przede wszystkim w sektorze energetycznym (Koszel 2008: 188-189).
6. Współpraca miała mieć charakter długofalowy – gaz ziemny, jako paliwo przejściowe transformacji energetycznej, z czasem miał zastąpić wodór (Kędzierski 2020a) – jeden z kluczowych elementów niemieckiej transformacji energetycznej.

Kryzys energetyczny 2021

Kryzys energetyczny, z którym mieliśmy do czynienia w UE w 2021 r., miał kilka obiektywnych przyczyn⁵, ale niewątpliwie świadome działania Rosji miały na celu jego zintensyfikowanie. Rosja w tamtym okresie kontrolowała osiem magazynów gazu o łącznej pojemności około 15 mld m³, znajdujących się w pięciu unijnych państwach. W samych Niemczech były to cztery magazyny (Rehden, Etzel, Jemgum, Katarina) o łącznej pojemności 6,6 mld m³, które odpowiadały za ok 30% niemieckich pojemności magazynowych gazu ziemne-

⁴ Przykładem takiej współpracy jest konsorcjum *Nord Stream 1* i *Nord Stream 2*, w skład których wchodziły niemieckie przedsiębiorstwa; w 2015 r. niemiecki *Wintershall* przejął części udziałów w syberyjskim złożu Urengoj, a Gazprom kontrolę nad magazynami gazu w Niemczech: Rehden i Jemgum.

⁵ Chodzi np. o ożywienie gospodarcze po pandemii Covid-19, co się wiązało ze wzrostem zapotrzebowania na energię i surowce niezbędne do jej wytworzenia; relatywnie długi okres grzewczy sezonu 2020/21 oraz realizację wieloletniego programu wygaszania elektrowni jądrowych w Niemczech.

go (Tursewicz 2022). Nienapełnianie przez Gazprom magazynów gazu, a także brak kontraktacji dodatkowych wolumenów surowca (poza podpisanymi wcześniej umowami), co w przypadku radykalnego wzrostu cen⁶ (Dębkowska, Klucznik, Maj i in. 2023: 8) jest źródłem dodatkowych zysków dla przedsiębiorstwa, były świadomym działaniem zmierzającym do pogłębienie skutków kryzysu energetycznego w Europie. Sebastian Nick i Stefan Thoenes w swoich badaniach wykazali, że na ceny gazu w krótkim okresie duży wpływ mają niewystarczające zapasy surowca i niedobory w dostawach (Nick, Thoenes 2014: 517-527).

Jednym z powodów uzależniania się przez Niemcy od dostaw gazu z Rosji było odmienne postrzeganie bezpieczeństwa energetycznego, przede wszystkim przez pryzmat wymiaru technicznego, czyli zdolności do zaspokajania popytu na energię. Nie pojawiały się obawy, że przerwy w dostawach energii mogą wynikać z niedoboru dostaw zewnętrznych (Łada, Skłodowska, Szczepanik i in. 2015: 60), wynikających z przyczyn intencjonalnych. Jest to o tyle zaskakujące, że w ostatnich dekadach obserwowano wielokrotne wykorzystywanie przez Rosję dostaw surowców energetycznych do wywierania presji w celu osiągnięcia politycznych koncesji. Gabriel Collins wyliczył, że w latach 1992-2014 doszło do 17 różnego rodzaju „incydentów” (Collins 2017) o takim charakterze. Z najpoważniejszym Europa miała do czynienia na przełomie 2008/2009, kiedy Gazprom przestał tłoczyć gaz do i przez Ukrainę (Sienkiewicz 2010: 133-149). Różnice w postrzeganiu Rosji jako wiarygodnego partnera w relacjach gospodarczych, zwłaszcza w wymiarze energetycznym, między podmiotami niemieckimi a elitami państw Europy Środkowo-Wschodnich wynikały z myślenia życzeniowego i przekładania własnych schematów podejmowania decyzji na standardy rosyjskie (Łada 2016: 23).

Zmiana strategicznego partnera

W lutym 2022 r. wojska rosyjskie zaatakowały Ukrainę. Zapoczątkowało to szereg działań UE (a szerzej tzw. kolektywnego Zachodu), które m.in. miały doprowadzić do skutecznego odejścia od importu rosyjskich węglowodorów do państw UE. W marcu 2022 r. Narodowa Akademia Nauk Leopoldina (*Nationalen Akademie der Wissenschaften Leopoldina*) opublikowała wykaz najważniejszych działań, jakie powinny być podjęte w krótkiej i długiej perspektywie czasowej, aby umożliwić całkowitą rezygnację z rosyjskich węglowodorów (*Wie sich russisches* 2022).

⁶ W przypadku gazu ziemnego ceny w latach 2019-2023 wzrosły o ponad 200% .

Rosyjskie władze zaczęły wprowadzać liczne retorsje od ograniczenia przesyłu surowca przez magistralę *Nord Stream 1* i gazociąg Jamalski po obowiązkowe rozliczenia w rosyjskiej walucie. Dla Niemiec, głównego odbiorcy rosyjskiego gazu w UE, skutki kryzysu były szczególnie bolesne. W marcu 2022 r. został ogłoszony w Niemczech stan wczesnego ostrzegania. W czerwcu 2022 r. w związku ze znacznymi ograniczeniami przesyłu gazu przez gazociąg *Nord Stream 1* (Kardaś 2022) wprowadzono w Niemczech drugi w trzystopniowej skali stan zagrożenia dostaw gazu.

Minister Robert Habeck (*Habeck wirft* 2022) nazwał działania Rosji polegające na ograniczeniu dostaw gazu do europejskich odbiorców ekonomicznym atakiem na Niemcy („ein ökonomischer Angriff auf uns”). W podobnym tonie wypowiedział się Fatih Birol, dyrektor Międzynarodowej Agencji Energetycznej, mówiąc, że Rosja wykorzystuje gaz jako ekonomiczną polityczną broń (*How Europe* 2022)⁷.

W RFN obowiązuje trzypoziomowy stan alarmowy w sektorze gazowym, wprowadzany w zależności od stopnia zakłóceń lub przerw w dostawach surowca do Niemiec: 1. Poziom wczesnego ostrzegania (*Early warning level*); 2. Poziom zagrożenia (*Alert level*); 3. Poziom awaryjny (*Emergency level*). Wynikają one zasadniczo z trzech aktów prawnych odnoszących się do bezpieczeństwa dostaw:

1. Ustawa o zabezpieczeniu dostaw energii z 20 grudnia 1974 r. z późniejszymi zmianami (Ustawa o bezpieczeństwie energetycznym – EnSiG) (*Gesetz zur*);
2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1938 z 25 października 2017 r. dotyczące środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (UE) nr 994/2010 (Rozporządzenie 2017);
3. Plan na wypadek sytuacji nadzwyczajnej (*Emergency Plan*) opracowany przez Federalne Ministerstwo Gospodarki i Ochrony Klimatu, przyjęty 12 września 2023 r., na podstawie art. 8 ust 2 lit. b ww. Rozporządzenia i na podstawie art. 7 ust. 2 Rozporządzenia Rady (UE) 2022/1369 z 5 sierpnia 2022 r. w sprawie skoordynowanych środków ograniczających popyt na gaz (Rozporządzenie 2022).

Od zaistnienia kryzysu na rynku gazu niemiecki rząd podjął wiele działań zmierzających do zabezpieczenia dostaw w krótkiej i średniej perspektywie. Przygotowano rozporządzenia zmierzające do ograniczenia zużycia gazu, no-

⁷ „Nobody is under any illusions anymore. Russia's use of its natural gas resources as an economic and political weapon show Europe needs to act quickly to be ready to face considerable uncertainty over Russian gas supplies next winter”.

welizację prawa dotyczącego obowiązkowych poziomów zapewnienia magazynów gazu (co najmniej 80% do 1 października, 90% – do 1 listopada i 40% – 1 lutego roku następnego), czy możliwość przejmowania przedsiębiorstw kontrolujących elementy infrastruktury krytycznej. Nie można zapominać o kampaniach społecznych zmierzających do redukcji zużycia węglowodorów takich jak np. *80 Millionen gemeinsam für Energiewechsel*.

Konsekwencje rezygnacji ze strategicznej współpracy z Rosją w zakresie importu gazu ziemnego podzielić można na dwie zasadnicze kategorie: 1. skutki krótko- i średnioterminowe 2. skutki długoterminowe. Do tych pierwszych zaliczyć można zamrożenie procesu certyfikacji *Nord Stream 2*⁸, a także znaczące podwyżki cen energii (Kędzierski 2022b) i konieczność wprowadzenia przez niemieckie władze działań interwencyjnych. Wysokie ceny energii mają istotny wpływ na całą gospodarkę. Produkcja nawozów jest procesem energochłonnym i ściśle powiązaniem z cenami gazu. Współczesne wysokowydajne unijne rolnictwo nie może poradzić sobie bez nawozów sztucznych. Ich cena ma bezpośredni wpływ na opłacalność produkcji i finalne ceny żywności. Wysoka cena nośników energii i żywności to jedne z głównych składników presji inflacyjnej. Należy także pamiętać, że znaczące ilości gazu zużywane są przez niemieckie gospodarstwa domowe (zob. wykres 3). Istotne podwyżki cen gazu mają więc duże znaczenie dla ekonomicznej kondycji niemieckich rodzin, a tym samym mogą mieć duże znaczenie polityczne. Do działań niemieckich władz, które będą miały charakter długotrwały, zaliczyć należy:

1. Przyspieszenie budowy terminali umożliwiających dostawy skroplonego gazu bezpośrednio do Niemiec. Plany budowy terminali regazyfikacyjnych mają w Niemczech długą historię (Kędzierski 2020b). Przed 2022 r. Niemcy sprowadzały LNG, ale za pośrednictwem terminali w Belgii i Holandii. Sankcje nałożone na Rosję po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny z Ukrainą spowodowały, że Niemcy musiały podjąć wysiłek znalezienia alternatywnych dostawców gazu. Właściwie jedynym sposobem było postawienie na import gazu skroplonego LNG i pozyskanie pływających terminali do jego regazyfikacji⁹. Docelowo mają to być cztery terminale: Brunsbüttel (uruchomiony), Wilhelmshaven 1 (uruchomiony), Stabe

⁸ 22 lutego 2022 r. kanclerz Olaf Scholz ogłosił zamrożenie procesu certyfikacji gazociągu *Nord Stream 2*. Chodziło o wycofanie pozytywnej oceny oddziaływania gazociągu na bezpieczeństwo Niemiec i UE. Pozytywna ocena jest niezbędna do zakończenia procesu certyfikacji magistrali.

⁹ Terminale typu *FSRU* (*Floating Storage Regasification Unit*) można podłączyć do sieci szybciej niż terminale lądowe.

(planowane uruchomienie w drugiej połowie 2024 r.), Wilhelmshaven 2 (planowane uruchomienie w drugiej połowie 2024 r.). Pierwsze terminale zaczęły przyjmować surowiec niecały rok po ogłoszeniu przez kanclerza Scholza decyzji o ich budowie. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie podjęto extraordinaryjnych zabiegów, w tym przyjęcia specjalnej ustawy, która zmodyfikowała i skróciła standardowe procedury wymagane przy tego typu inwestycjach. Budowa terminali do odbioru LNG w takiej skali powoduje, że Niemcy przeorientują szlaki przesyłu gazu.

2. Wieloletnie zacieśnianie współpracy z Rosją w sektorze energetycznym spowodowało, że należące do rosyjskich podmiotów spółki kontrolowały istotne elementy infrastruktury krytycznej w Niemczech. Należąca do Gazpromu spółka Gazprom Germania kontrolowała część podziemnych magazynów gazu, w tym największy Rehden zdolny pomieścić 4 mld m³ surowca (Niemcy dysponują 47 magazynami gazu o łącznej pojemności ok 23 mld m³), ale także istotne spółki zajmujące się handlem gazem na niemieckim rynku. Niemieckie władze podjęły decyzję o przejęciu kontroli nad Gazprom Germania (Kędziński 2024) z uwagi na bezpieczeństwo kraju.
3. Niemieckie władze podjęły wiele działań, aby zdywersyfikować portfolio dostawców gazu (kontrakty m.in. z Katarą i USA) i zastąpić rosyjski gaz.
4. Strategicznym partnerem w sektorze energetycznym stała się dla RFN w latach 2022 – 2023 Norwegia. Zastąpiła Rosję na pozycji lidera i głównego dostawcy gazu ziemnego do Niemiec, norweski armator wydzierżawił dwa pierwsze terminale do regazyfikacji LNG, a na początku 2023 r. podpisano strategiczne partnerstwo w sektorze energetycznym (Kędziński: 2023).

Zmiana modelu współpracy z Rosją, ale czy trwała?

Kilka dni po rozpoczęciu rosyjskiej agresji na Ukrainę kanclerz Olaf Scholz wygłosił przed członkami *Bundestagu* przemówienie dotyczące punktu zwrotnego (*Zeitenwende*), w jakim znalazła się niemiecka polityka. W zakresie bezpieczeństwa energetycznego kanclerz zapowiedział między innymi zwiększenie pojemności magazynów gazu o 2 mld m³, zakupy gazu skroplonego na światowych rynkach, uruchomienie terminali do jego odbioru w Brunsbüttel i Wilhelmshaven (Scholz 2022). Długofalowym celem jest osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2045 r. poprzez zwiększenie udziału źródeł odnawialnych w finalnym zużyciu energii. W kontekście wyłączenia elektrowni jądrowych ten

proces nie może się odbyć bez istotnego udziału węglowodorów, przynajmniej w perspektywie najbliższych lat. W 2022 r. niemieckie władze przyjęły szereg regulacji zmierzających do przyspieszenia transformacji energetycznej i redukcji paliw kopalnych w tzw. miksie energetycznym w dłuższej perspektywie. Na szczególną uwagę zasługuje przyjęty w kwietniu 2022 r. tzw. pakiet wielkanocny czy tzw. pakiet letni przyjęty w czerwcu 2022 r. (Molo 2023: 288-294).

Zdaniem Arkadiusza Stempina, ogłoszona przez kanclerza Scholza *Zeitenwende* składa się z czterech elementów (Stempin 2023: 2):

1. zerwanie ze statusem cywilnego mocarstwa (*Zivilmacht*);
2. radykalny zwrot w realizowanej przez kilkadziesiąt lat *Ostpolitik*;
3. wsparcie Ukrainy w wojnie z Rosją;
4. wzmocnienie *Bundeswehry*.

Z punktu widzenia niniejszych rozważań najistotniejszym elementem *Zeitenwende* jest redefinicja polityki wschodniej RFN. *Ostpolitik* zapoczątkowana w okresie zimnej wojny była kontynuowana po zjednoczeniu Niemiec i upadku dwublokowego porządku światowego. W centrum oddziaływania stawiała ZSRR (próba łagodzenia napięć na linii Zachód-Wschód), a później Rosję (element wspierania przemian w Rosji w kierunku budowania liberalnej demokracji i gospodarki wolnorynkowej) i realizowana była właściwie przez wszystkie rządy federalne, niezależnie od ich politycznej proweniencji. Wydaje się, że redefinicja *Ostpolitik* będzie miała charakter trwały. Po pierwsze, niewiele wskazuje na to, że konflikt rosyjsko-ukraiński zakończy się w najbliższym czasie. Wydarzenia, które stały się katalizatorem *Zeitenwende*, będą więc istotnym elementem stosunków międzynarodowych w nadchodzących latach. Zmiany w infrastrukturze gazowej, zmianę kierunków pozyskania surowca czy podpisanie wieloletnich umów zakupu gazu skroplonego trudno będzie odwrócić. Minister spraw zagranicznych Niemiec Annalena Baerbock zapowiedziała odejście od polityki *Wandel durch Handel*, która była wyrazem przekonania, że rozwijanie relacji handlowych i budowanie powiązań gospodarczych przyspieszy demokratyzację reżimów autorytarnych (Baerbock 2022). Zmiany w niemieckiej polityce wschodniej szły w parze z postulatami zmiany wschodniej polityki sąsiedztwa UE (Meister 2023). W przyjętej 14 marca 2023 r. przez niemiecki rząd Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Rosja została określona jako największe bezpośrednie zagrożenie na obszarze euroatlantyckim (Schreer 2023).

Podsumowanie

Wydaje się, że zmiany w postrzeganiu Rosji jako wiarygodnego partnera Niemiec w budowaniu wieloletniej strategicznej współpracy w sektorze energetycznym będą miały charakter trwały. Przez ostatnie trzy dekady central-

ne miejsce w niemieckiej polityce wschodniej zajmowała Rosja. Intencjonalne działania władz rosyjskich na szkodę europejskich partnerów, zmierzające do pogłębienia kryzysu energetycznego w Europie w 2021 r. były preludium do wydarzeń, które miały miejsce w 2022 r. Wojna, jaką Rosja wypowiedziała Ukrainie, zapoczątkowała wprowadzenie reżimu sankcyjnego i determinację do wycofania się ze współpracy z Rosją. Opisane wyżej wysiłki, jakie podjęły niemieckie władze, tworzą stabilne podstawy, aby zmiany te miały charakter trwały. Długofalowe skutki dla niemieckiej gospodarki, a także tempa transformacji energetycznej trudno obecnie jednoznacznie przewidzieć. Niewątpliwie zweryfikować należy plany tworzenia regionalnego systemu gazowego w Niemczech, tempo rozwoju pogodozależnych źródeł wytwórczych energii, a także dostępu do relatywnie taniego surowca dla niemieckiego przemysłu.

Bibliografia

- Baerbock A. (2022), *Seizing the Transatlantic Moment: Our Common Responsibility in a New World – Speech by Foreign Minister Annalena Baerbock at The New School in New York*, [www.auswaertiges-amt 02.08.2022](http://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2545662), <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2545662> (dostęp 05.06.2024).
- Collins G. (2017), *Russia's Use of the "Energy Weapon" in Europe*, „Issue Brief”, Backer Institute, 07.08.2017.
- Commission Staff Working Document, 2023 Country Report-Germany, Brussels, 24.05.2023, SWD(2023) 605 final.
- Cziomer E. (2008), *Europejski wymiar polityki Niemiec wobec Rosji i Ukrainy oraz jej implikacje dla Polski*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 4, 2008.
- Dębowska K., Klucznik M., Maj M., Szymańska A., Wejt-Knyżewska A. (2023), *Reakcje biznesu na szok energetyczny*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa.
- Emergency Plan for Gas for the Federal Republic of Germany*, Dokument dostępny: https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Downloads/E/emergency-plan-gas-germany.pdf?__blob=publicationFile&v=5
- Gesetz zur Sicherung der Energieversorgung (Energiesicherungsgesetz – EnSiG) vom 20. Dezember 1974 (BGBl. I S. 3681), Federalne Ministerstwo Sprawiedliwości https://www.gesetze-im-internet.de/ensig_1975/BJNR036810974.html
- Habeck wirft Russland »ökonomischen Angriff« auf Deutschland vor*, www.spiegel.de, 21.06.2022, <https://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/habeck-wirft-russland-oekonomischen-angriff-auf-deutschland-vor-a-840034f2-5a63-4787-88ba-3de6b56520f6> (dostęp 18.06.2024).
- How Europe can cut natural gas imports from Russia significantly within a year*, www.iea.org, Press release 03.03.2022 r., <https://www.iea.org/news/how-europe-can-cut-natural-gas-imports-from-russia-significantly-within-a-year> (dostęp 12.06.2024).
- Kardaś Sz. (2022), *Rosja: kolejne ograniczenie dostaw gazu do Europy*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl, 17.06.2022 r. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-06-17/rosja-kolejne-ograniczenie-dostaw-gazu-do-europy> (dostęp 17.06.2024).
- Kędzierski M. (2020), *Wodór – nadzieja niemieckiej polityki klimatycznej i przemysłowej*, „Komentarze OSW” nr 330, 2020, www.osw.waw.pl 06.05.2020, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_330_1.pdf <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-06-16/niemiecka-strategia-wodorowa-zielony-wodor-w-centrum-uwagi> (dostęp 8.06.2024).

- Kędzierski M. (2020a), *Niemieckie terminale LNG – stan i perspektywy*, „Komentarze OSW”, www.osw.waw.pl 10.11.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-11-10/niemieckie-terminale-lng-stan-i-perspektywy> (dostęp 12.06.2024).
- Kędzierski M. (2022), *Niemieckie pożegnanie z węglem. Kolejny etap Energiewende*, „Raport OSW”, www.osw.waw.pl, 28.01.2022 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2022-01-28/niemieckie-pozegnanie-z-weglem>, (dostęp 17.06.2024).
- Kędzierski M. (2022b), *Znaczące podwyżki cen energii w Niemczech*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl 13.01.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-13/znaczące-podwyżki-cen-energii-w-niemczech> (dostęp 05.06.2024).
- Kędzierski M. (2023), *Niemiecko-norweski sojusz energetyczny*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl, 24.01.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-01-24/niemiecko-norweski-sojusz-energetyczny> (dostęp 8.06.2024).
- Kędzierski M. (2024), *Niemcy: nacjonalizacja gazowych aktywów Gazpromu*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl 24.11.2024 r. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-11-24/niemcy-nacjonalizacja-gazowych-aktywow-gazpromu> (dostęp 21.06.2024).
- Koczan M. (2023), *Działania Rosji pogłębiające kryzys energetyczny w 2021 roku, jako element wielokierunkowej presji na Unię Europejską*, „Wschód Europy”, vol 9, nr 2, s. 235-247.
- Koszel B. (2008), *Polska i Niemcy w Unii Europejskiej. Pola konfliktów i płaszczyzny współpracy*, Poznań.
- Kwiatkowska A. (2022), *Więcej kontynuacji niż zmiany. Niemcy wobec rosyjskich żądań i przyszłości NS2*, „Analizy OSW”, www.osw.waw.pl, 17.01.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-17/wiecej-kontynuacji-niz-zmiany-niemcy-wobec-rosyjskich-zadan-i> (dostęp 10.06.2024).
- Lipiński K. (2023), *Bezpieczeństwo dostaw gazu w UE. Od kryzysu do niezależności*, „Policy Paper”, nr 1/2023, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa.
- Łada A. (2016), *Polskie i niemieckie interpretacje wyzwań w polityce bezpieczeństwa*, Warszawa.
- Łada A., Skłodowska M., Szczepanik M., Wenerski Ł. (2015), *Unia Energetyczna z perspektywy Francji, Niemiec, Polski i Wielkiej Brytanii*, Warszawa.
- Meister S., *Russlands Krieg gegen die Ukraine: Neugestaltung der östlichen EU-Nachbarschaftspolitik*, www.boell.de 18.01.2023, <https://www.boell.de/de/2023/01/18/russlands-krieg-gegen-die-ukraine-neugestaltung-der-oestlichen-eu-nachbarschaftspolitik> (dostęp 30.05.2024).
- Natural gas imports in Europe in 2022, by country (in billion cubic meters)*, <https://www.statista.com/statistics/332218/gas-trade-imports-in-selected-countries-in-europe/> (dostęp 24.06.2024)
- Nick S., Thoenes S. (2014), *What drives natural gas prices? — A structural VAR approach*, „Energy Economics”, vol. 45.
- Molo B. (2023), *Implikacje wojny na Ukrainie dla transformacji energetycznej w Niemczech*, „Polityka i Społeczeństwo” 4(21).
- Reszel M. (2017), *Strategia polityki energetycznej Republiki Federalnej Niemiec*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 2, s. 87-93.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1938 z dnia 25 października 2017 r. dotyczące środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (UE) nr 994/2010, dokument dostępny: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX:32017R1938>,
- Rozporządzenie Rady (UE) 2022/1369 z dnia 5 sierpnia 2022 r. w sprawie skoordynowanych środków zmniejszających zapotrzebowanie na gaz, dokument dostępny: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32022R1369>
- Scholz O. (2022), przemówienie z dnia 27 lutego 2022 r. <https://www.bundeskanzler.de/bk-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356> (dostęp 15.06.2024)

- Schreer B. (2023), *Germany's first-ever National Security Strategy*, www.iiss.org 20.06.2023, <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2023/06/germanys-first-ever-national-security-strategy/> (dostęp 10.06.2024).
- Sienkiewicz M. (2010), *Rosyjsko-ukraińskie konflikty gazowe*, „Racja Stanu. Studia i materiały”, nr 2(8), 2010.
- Sienkiewicz M., Nowakowski R., Tarnacka K., Turowski P., Bartoszewski J., Mikulska A. (2022), *Gaz zakładnikiem geopolityki. Wykorzystanie gazu ziemnego na cele energetyczne w Unii Europejskiej w aspekcie oddziaływania czynników geopolitycznych*, Wrocław.
- Stempin A. (2022), *Niemiecka „Zeitenwende”. Głęboka zmiana czy krótkotrwałe zawirowanie?*, „Analiza CSM”, 06.
- Trusewicz I. (2022), *Gazprom straci podziemne magazyny w Unii Europejskiej*, „Rzeczpospolita”, www.rp.pl 04.04.2022, <https://energia.rp.pl/gaz/art36008071-gazprom-straci-podziemne-magazyny-w-unii-europejskiej> (dostęp 25.11. 2023).
- Wie sich russisches Erdgas in der deutschen und europäischen Energieversorgung ersetzen lässt (2022)*, www.leopoldina.org, 08.03.2022, <https://www.leopoldina.org/publikationen/detailansicht/publication/wie-sich-russisches-erdgas-in-der-deutschen-und-europaeischen-energieversorgung-ersetzen-laest-2022/> (dostęp 03.06.2024).

Dr Marcin Koczan, Instytut Studiów Międzynarodowych i Bezpieczeństwa, Uniwersytet Wrocławski (marcin.koczan@uwr.edu.pl)

Słowa kluczowe: Niemcy, Rosja, gaz ziemny, kryzys energetyczny, współpraca

Keywords: Germany, Russia, natural gas, energy crisis, cooperation

Abstract

The aim of the article is to identify the underlying principles of German-Russian cooperation in the natural gas sector in order to verify the cooperation model after 2022. The text is organized into three main parts that address the following topics: 1. Russia's significance as a natural gas supplier to the European market prior to 2022; 2. Russia's actions in 2021 that exacerbated the energy crisis in the European Union; and 3. a description of the German government's actions in 2021 to lessen the effects of the energy crisis and redefine Ostpolitik in light of Russian aggression against Ukraine in February 2022.

The article makes extensive reference to recent world events. Their current characteristics can be found in analytical and expert texts of Polish think tanks such as: the Centre for Eastern Studies, the Institute of Central and Eastern Europe or the Polish Institute of International Affairs. The redefinition of Ostpolitik in the context of the Russian invasion of Ukraine and the German-Russian model of collaboration in the gas industry, however, are not well covered in scientific publications. The article is an attempt to change this state of matters and contribute to the debate on the revision of Germany's policy of cooperation with Russia in the gas sector.

The author attempts to answer the following question: How important was Russia as a natural gas supplier to the European market prior to 2022? Did Germany and Russia form a strategic alliance in the gas industry, and if so, how? What effects will Russian measures have on Germany's gas sector? Will the energy sector's strategic collaboration with Russia be permanently terminated?

The primary research method adopted in the article is a critical analysis of the collected materials, which is supplemented by predictive, comparative and systemic analytic methods.